

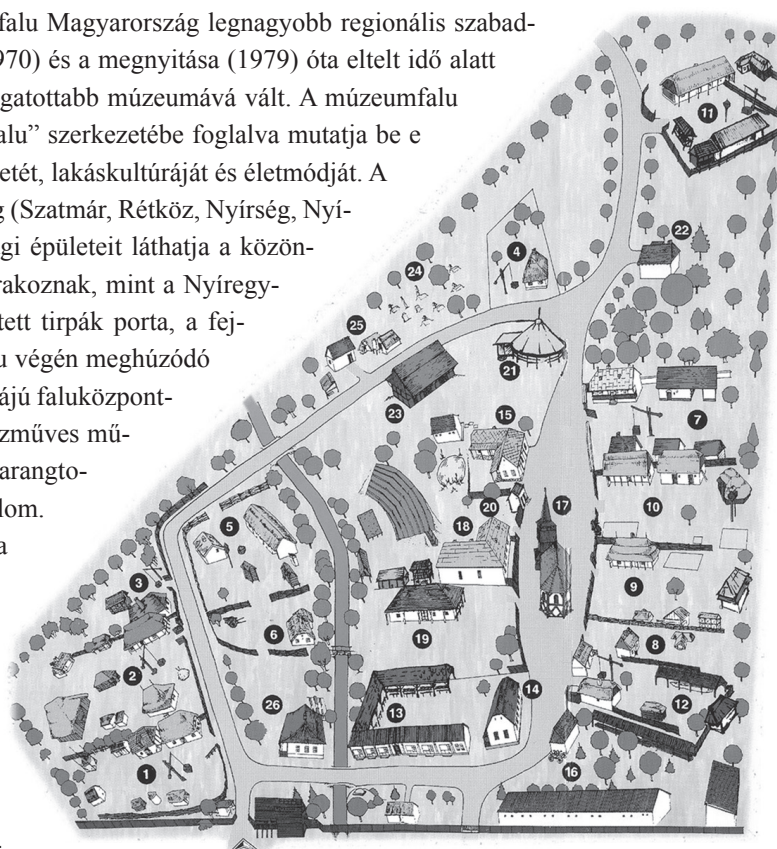
A rétközi népelet tárgyakban, épületekben élő hagyományai a Sóstói Múzeumfaluban¹

Bodnár Zsuzsanna

Bevezetés

A nyíregyházi Sóstói Múzeumfaló Magyarország legnagyobb regionális szabad-
téri néprajzi múzeuma. Az alapítása (1970) és a megnyitása (1979) óta eltelt idő alatt Szabolcs-Szatmár-Bereg megye leglátogatottabb múzeumává vált. A múzeumfaló egy egységes keretbe, egy „múzeumi faló” szerkezetébe foglalva mutatja be e terület változatos, sokszínű népi építészetét, lakáskultúráját és életmódját. A 7,5 hektár területen öt néprajzi tájegység (Szatmár, Rétköz, Nyírség, Nyíri Mezőség és Bereg) lakó- és gazdasági épületeit láthatja a közönség. Emellett olyan érdekességek is sorakoznak, mint a Nyíregyháza környéki bokortanyákból áttelepített tírják porta, a fejfákkal „benépesített” temető vagy a faló végén meghúzódó cigánykunyhók együttese. Az orsó formájú falóközpontban közösségi épületek találhatók: a kézműves műhelyek, az iskola, a tűzoltószertár, a harangtorony, a templom, a parókia, a szárazmalom. Közülük némelyik alkalmasszerűen, a szatócsbolt és a kocsmá eredeti funkciójának megfelelően nyitvatartási időben működik a múzeumban. Az itt felsorolt állandó kiállítások mellett a Jármű-kisnemesi házban évente három-négy időszakos kiállítást rendezünk. A múzeumfaló sokszínűségéhez az is hozzájárul, hogy a Sóstói Múzeumfalóban található a Jósá András Múzeum néprajzi gyűjteménye, amely kb. 30.000 db néprajzi tárggyal rendelkezik. Gyűjtési területünk Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. (1. kép)

A Rétköz mint néprajzi táj az 1920–30-as évekig alig ismert fogalom volt nemcsak a szakemberek,

1. kép

A rétközi tájegység a Sóstói Múzeumfalóban

Fig. 1

The Rétköz region unit in the Sóstó Museum Village

¹ A tanulmány a Rétközi Konferencián Nagyhalászbán 2012. május 19-én elhangzott előadás anyaga.

jószág törte vízi utak kötötték össze egymással. Ezeket úszónak nevezték. Majd minden gazdának volt csónakja, amelyben 10-12 ember is elfért. A Rétközben kivágott tölgyfa törzséből készítették. A jóval kisebb ladikot deszkából tákolták össze. A sárhajó ugyan csak kivájt tölgyfából készült, de a csónaknál jóval kisebb méretben, s őszi betakarítás idején, valamint a tavaszi trágyahordásnál a szekeret helyettesítette. Ezt a sajátos „kétéltű” rétközi járművet egyetlen ló vagy ökör húzta vízen és sáron át. Ezt az eszközt mutattuk be a múzeumfalu kéki istállójának kocsisíjében.

Az 1772. évi összeírás a Rétköz minden községéről így szól: „*Nád s gyékény igen sok vagon, s bőven találhatik mind épületre, mind tűzre.*” (KISS 1961. 176.) A náddal házakat, istállókat fedtek, de piacoztak is vele. A selejtes nádból kerítést készítettek, a törött nádat pedig mint fűteléket a kemencében tüzeltek el. A gyékényt augusztus közepén vágják, s a nyíri cigányoknak adják el. Maguk a rétköziek is felhasználták a gyékényt: fedtek vele házat, tyúkólat, disznóólat, kötöttek belőle kosarat, a járomra pedig az ökör nyakához gallért, méhkasokat, ponyvát, eladásra szekerre való tetőt. Tehát a gyékény ugyancsak fontos növény volt, hiszen jövedelemforrást jelentett, noha a nád soha sem vetekedhetett.

A Rétköz a múzeumfaluban

A besztereci lakóház

Dr. Erdész Sándor múzeumi tudományos főmunkatárs 1969. július 1-jén az alábbi szakvéleményt adta a Beszterec, Kossuth u. 47. szám alatt álló áttelepítendő lakóházzal:

„*A lakóházat tipikus rétközi háznak kell tartanunk, kb. 150-200 éve épült. Fundamentum nélküli, mereglyés falazatú. A falban lábszár vastagságú karók vannak a földbe eresztve, a házat tulajdonképpen a mereglyék tartják. A sarat villával rakták a mereglyék közé. Az utca felől a fal kiugrik, valószínűleg a mestergerenda alátámasztása végett.*

A lakóház három osztatú, szobából, konyhából és kamrából áll. A szoba és a konyha mestergerendás. A szoba mennyezete hasított fával borított, sárral tapasztott és zöld színre meszelt. A konyhában és a kamrában fenyődeszkából készült kazettás rendszerű födém van. A padlástér mindenütt sárral van letapasztva.

A ház elől- és oldaltornácos. Az oszlopok köveken, téglakon állnak. A konyha korábban szabadkéményes volt. A szobabeli kemence szája elé utólag kaminkéményt építettek. A szoba közepén ágasfának nevezett boldoganya van. Az ajtótól balra búboskemence áll, igen jó állapotban. A helyiségek padlózata kivétel nélkül döngölt föld. A lakóház eladási ára 9.700 forint. Ez az ár igen reális. A lakóház ugyanis nem csak forgalmi értékét tekintve is nevezetes, hanem történeti, néprajzi szempontból is.” (ERDÉSZ 1969.)

Az áttelepítéskor, 1969. július 7-én dr. Morvai Judit a következőket írta: „*A jelenlegi szobai kemence kiegészítését javaslom, a kemence mellé elhelyezendő kandallóval, amely a múlt század végéig a rétközi parasztháznak jellegzetes tartozéka volt. Az első házban lévő alátámasztó ágasfát csak abban az esetben szabad újra felállítani, amennyiben az a ház építésekor azzal egy időben készült, hacsak a már megroggyant épületet támasztotta meg, el kell hagyni. A vételárat (9.700 Ft) reálisnak tartom.” (MORVAI 1969.)*

A múzeumfaluban két rétközi porta látható. Az első udvar objektumai érdekes kontrasztot mutatnak: az utcafélén áll az 1812-ben épült lakóház és szemközt vele a jóval nagyobb méretű istálló, melyben egyszerre 25-40 állat is elfért. E látszólagos ellentmondás a már említett gazdálkodással függ össze, hiszen a lecsapolások előtt az itt lakók fő megélhetési forrását az állattartás biztosította (BODNÁR-PÁLL 1993. 21.). (3. kép)

3. kép

Besztereci lakóház a múzeumfaluban
(a szerző felvétele)

Fig. 3

Dwelling house from Beszterec in the Museum
Village (photo by the author)

4. kép

Szobabeli kemence a besztereci házban
(a szerző felvétele)

Fig. 4

Interior furnace in the Beszterec house
(photo by the author)

A Beszterecről áttelepített középparaszti lakóház háromosztatú, elő- és oldaltornácos, villával rakott (fecskerakásos, sárfalás), földpadozatos. Gyékény- és nádfedele a környezetben található építőanyagok hasznosításának bizonyítéka, akárcsak a szoba hatalmas méretű, tölgyfából faragott mestergerendája (ezen olvasható az építés évszáma). A szobabeli búboskemence még a hagyományos tüzelőberendezés. (Sajnos e mellé a kandalló nem került megépítésre, pedig a rétközi házak tartozéka volt.) A pitvar lebontott szabadkéménye már átmenetet mutat: tágas kaminkéményen keresztül jut ki a kemence füstje a szabadba, s ide torkollik a berakott spór füstcsöve (4. kép). A kamra későbbi hozzáépítés az eredetileg kéthelyiségesnek épített lakóházhoz.

Dr. Erdész Sándor 1974 áprilisában a ház berendezési tervében írja: „*A besztereci ház berendezése a 30-40-es években a tulajdonos és a szomszédok állítása szerint a rajzon rögzített módon állt. Ez a berendezési elv egyébként teljesen megegyezik a rétközi szokásokkal, így tipizált berendezés helyett az eredetit kell rekonstruálnunk.*” (ERDÉSZ 1974.)

A besztereci lakóháznál a tornácról a pitvarba a verécén keresztül lépünk be (5. kép). A pitvar keskeny helyiség, a bal oldali fal mellett sárból készült padka húzódik,

5. kép

Bejárati ajtó verécével (a szerző felvétele)

Fig. 5

Entrance door with half-door made of laths
(photo by the author)

6. kép

A besztereci ház pitvara (a szerző felvétele)

Fig. 6

Interior foreground of the Beszterec house
(photo by the author)

7. kép

Berakott spór kaminkéménnyel (a szerző felvétele)

Fig. 7

Built-in cooking stove with built-in chimney
(photo by the author)

szemben vele a kaminkémény és a berakott spór (konyha) áll, rajta vas krajszonnal, fazékkal. A falakon tányérok, tálak, lábas, kanalas, sótartó és egyéb háztartási eszközök függnék, a padkán, mely a konyhabútor szerepét tölti be, különféle konyhai edények, eszközök találhatóak. A nagy főzőfazekak, melyekben 20-25 embernek főztek, a padláson állottak (Kiss 1985. 29.). A tálason, illetve a bejárattal szemben lévő mesztergerendán hollóházi tányérok láthatók. A pitarrészben helyezték el a kenyérsütés eszközei közül a kenyérsütő lapátot és a szívanót. Itt található a vizes lóca a kupával, fölötte a vakablakban elhelyezett mécses. A bal oldalon álló kecskelábú asztal rekonstrukció alapján készült, rajta a használatos rocska, szűrő, tejescsupor (6–7. kép).

A pitvartól jobbra a szoba (ház) található. A lakószoba berendezése egyszerű, iparos által készített bútordarabokból áll, melyet Kisvárdán, Nyíregyházán, Kállóban vettek. A bejáratú ajtó mögött eredetileg díkó volt, feljebb komót, azon tányérok, tálak. Az ágy végénél álló, félkörben hajlított támlával készült gondolkodószék a házigazda kedvelt pihenőhelyének számított. Az ún. párhuzamos elrendezés szerint a két fal mellett elhelyezett ágyak között karoslóca, előtte asztal áll, az ágyak előtt pedig székek (vö. BODNÁR 1985. 23.). A hátsó fal előtti támla nélküli hosszúláda (menyasszonyi láda) legfőképpen tároló-, ülő- és fekvőhely volt egyszerre. Ugyancsak ülő- s egyben melegedőhelyként is szolgált a kemencepadka, a fal és a kemence közötti rész, a (sut) pedig a gyerekek és az öregek melegedő- és alvóhelye volt. A sut fölötti gerendákra szerelt rúdon száradni kiterített ruhadarabok lógnak. A lakás, a ház nem állandó képződmény.

8. kép

Párhuzamos elrendezésű szobabelső a besztereci házban
(a szerző felvétele)

Fig. 8

Room interior of parallel arrangement in the Beszterec house
(photo by the author)

9. kép

Szobabelső szövőszékkel a besztereci házban
(a szerző felvétele)

Fig. 9

Room interior with weaving loom in the Beszterec house (photo by the author)

10. kép

Kamra részlete a besztereci házban
(a szerző felvétele)

Fig. 10

Detail of the larder in the Beszterec house
(photo by the author)

Változik belső tereosztása, berendezése, míg elér egy bizonyos fejlődési szintet, ahol megáll, hogy hosszú évtizedekig csak a berendezés és tárgyai változnak (BODNÁR 1980. 336.). Így van ez a besztereci lakóház szobájánál és konyhájánál is, amely az évek során többször is átrendezésre került. Itt mutatjuk be az 1930-as évektől jelentős hírnévre szert tett paszabi szöttek készítésének menetét, emiatt egy takács szövőszéket állítottunk be. Ez kisebb átrendezést eredményezett, hiszen néhány bútort eredeti helyéről odébb

kellett tennünk – ahogyan ez eredetileg is szokásban volt a téli időszakban az efféle munkák végzése idején. A falak mellett, párhuzamos elrendezésben álló ágyak között, az utca felőli fal mentén lévő karoslóca megmaradt, előtte asztallal, székekkel (8–9. kép).

A házban élők ősi tulajdonsága, hogy többféle mágikus vagy gyönyörködtető funkcióval bíró apró tárggyal veszik körül magukat. Környezetükben ezek a különböző tárgyak a bútorokkal együtt találhatóak, mintegy kiegészítik, teljesebbé teszik a berendezést (BODNÁR–SZABÓ 2004. 148.). Mivel református lakóházzal van szó, a főfalon, a mestergerenda alatt van a fakeretes falitükör. A szoba díszítését szolgálja a családi kép, a katonai emléket ábrázoló színes nyomat, esztergált függönykarnis (ez rekonstrukció) a rajta lévő függönnyel. A rétközi házak jellegzetes textíliái voltak a piros alapon rózsás, fekete nyomott (ún. török-) mintás ágyterítők. Az épület belső terét jelenleg kézműves foglalkozások céljára alakítottuk ki.

A pitvarból balra a kamra található. Ez az épületrész már toldás: a kicsit tehetősebb gazda már épített kamrát is. A kamra legnagyobb részét egy nagyméretű szuszék foglalja el. Ennek tetején szakajtók, vékák, gabonás kanál látható. A falak mellett, körben a falakra aggatva és a földön szerzők, használati tárgyak, zsákok – a mindennapi élet tartozékai. Ide tettük be a dagasztólábat és a dagasztóteknőt, szitát, szakajtó kosarakat, fatálat és a tojásos kupulykát. A kamra legérdekesebb darabja a fából faragott gabonatoró (10. kép).

A kéki istálló

A rétközi porták gazdasági épületei közül máig is az istálló a legfontosabb. Az intenzív állattartásból adódik, hogy az istállóépület általában nagyobb, mint a lakóház. Jóságállományuk szarvasmarhából, lóból, sertésből állott, juhot ugyancsak tartottak, ha nem is sokat (KISS 1961. 179.). Egy-egy portán ötven-hatvan lábasjószág sem volt ritka jelenség.

Az áttelepített épület Kék, Kölcsey út 52. szám alatt állt (volt tulajdonosa Szatmári Józsefné). Szín+istálló+tehénistálló elrendezésű, vályogfalú, nyeregtetős, nádfedeles, 25x6,80 méteres épület. A mestergerendákat oszlopok tartják. 1910 körül épült. 1927-ben átalakították; a falakat magasabbra emelték, az ablakokat és a tetőszerkezetet kicserélték és cseréppel fedték be. Az épületet 1976-ban lebontották és az 1927 előtti állapotnak megfelelően a Sóstói Múzeumfaluban Erdész Sándor irányításával állították helyre (11. kép).

A kéki istálló történetére vonatkozóan özv. Szatmári Józsefné Nagy Gizella (Kék, 1900. március 18.) Kék, Lenin u.5. szám alatti lakos a következőket mondta el: „*A porta (ahol az istálló és a lakóház áll) korábban apósomé, Szatmári Istváné volt. Ő építette az istállót. Férjem, Szatmári József, 1894–1975. Az istálló 1900 körül épült. Egy kis kő alap volt alatta. Csak később, 1927-ben emelték fel a követ, mert nagyon el volt ülve. A ház is, meg az istálló is náddal volt fedve. A vályogot magyar emberek vetették a Szalóka dűlőben, Kántor József és Szőlősi József. Volt benne egy nagy lóistálló, 12 ló is megfért benne, de még egy nagy piaca is volt. Ott háltak a cselédek a dikón. A bejárója téglából volt kirakva. A bejáratnál délre volt a dikó az ablak alatt, jobbra pedig egy térség. Ott volt a favágító, fűrész, ott vágták a fát, ott csinálták a karókat. A jászol észak felé volt a hátuljában. Egy nagy közfal volt benne, el volt kerítve a tehénistálló. 15–20 szarvasmarha volt benne. A bejáratnál szemben, hátul volt a jászol, a bejáratnál balra borjújászol, jobbra pedig egy dikó. Az istálló egybe van a kocsiszínnel, ott van a padra járó is. A padon széna soha sem volt, csak kukorica, meg mentát szárítottunk ott. A pad minden évben le volt mázolva és meszelve. Terményt is tartottunk itt. A tsz. új ablakokat rakott rá, korábban ekkora (kb. 75x75 cm-t mutat) volt. 1927-ben mi építettük át. A falakat ledöntöttük, az alapot magasítottuk kővel. Új vályogot vetettünk, úgy építettük újra (ekkor vetették az említett magyar emberek a vályogot). A vályog ugyanolyan volt, mint az előbbi. 1927-ben az ágasokat is kicserélték.*” (ERDÉSZ 1975.)

Az istállóépület egyes helyiségeinek kialakítására, berendezésére vonatkozó felmérési és helyreállítási feljegyzések a következők: „*Tehénistálló: rekonstruálandó a jászol, a borjújászol, a hidlás. Itt is téglabejáró építendő. A bejáratnál balra borjú jászolt, jobbra dikót kell elhelyezni. Mindkét istálló földpadozatos. Lóistálló: visszaállítandó a jászol, a dikó, a térségben favágító, balta, fejsze, 2 db. fűrész, faanyag és tűzifa helyezendő el. Az ablakok rekonstruálandók 75x75 cm méretben, felette téglaboltívvvel. Más istállókhöz hasonlóan bele kell tervezni a hidlást, lefolyót, a hidlásig téglával lerakott bejárat. Etető rács szükséges. Kocsiszín: nyitott, ajtó nélküli. Szekeret és néhány gazdasági eszközt kell elhelyezni benne. A padra járóhoz egy egyszerű, hordozható létra beállítására szükséges. Földpadozatos.*” (ERDÉSZ 1975.)

11. kép

Kéki istálló (a szerző felvétele)

Fig. 11

Stall from Kék (photo by the author)

A fenti feljegyzésekben foglaltakat az építkezés során be is tartották, így az istállót az 1920-as éveknek megfelelően állították helyre. Később az istálló „aktiválása” során változott a helyzet. Előbb a lóistállóban helyeztek el lovakat, így eredeti állapotának megfelelően funkcionált, megindult az élet, kialakult a takarmányos kamra, a szénakazal, sőt a trágyadomb is. A látogatók megismerhették a jellegzetes falusi szagokat, melyek hozzátartoztak a parasztember mindennapjaihoz. Később a tanyavilágot járó lovas rendőrök lovaikat szállásolták el itt, majd átépítésre került. Sajnos napjainkban fazekasműhelyként és raktárként funkcionál, pedig a múzeumlátogatókat jó lenne megismertetni a parasztgazdaságok (állatok) szagával is.

A rétközi porta egyéb gazdasági épületei

A rétközi parasztportákról nem hiányozhatott a disznóól, melyet Tiszabercelről telepítettünk át. Zsilipelt fenyődeszka falazattal készült, melyet tölgyfaoszlopok erősítenek (12. kép).

A lábakon álló, vesszőből font falú tengerigoré Paszabról került a gyűjteménybe. Eredetileg Paszab, Tanácsköztársaság útja 90. szám alatt állott, tulajdonosa Gönczi Miklós volt. A XX. század elején készült, fedele eredetileg tengeri csutka volt, ma nád. Megvásárlására 1973. február 6-án került sor 1.000,- Ft-ért (ERDÉSZ 1973.). A létesítményt szétszerelés nélkül egyben szállították át a Sóstói Múzeumfaluba (13. kép).

A kisebb épületek közül igen szép megmunkálású a kör alaprajzú, többszintes, kúpfedeles, zsindelellyel fedett galambház. Eredetileg Tiszatelek, Kossuth u. 34. szám alatt állt, tulajdonosa Gégény István volt. A galambházat Kovács Antal uradalmi kerékgyártó készítette 1940-ben

Tiszateleken. A tulajdonos szerint Tiszateleken „*ritka az a ház, melyikben nincs galamb.*” Nemcsak ebben a faluban, hanem a többi rétközi községben is gyakori a galambház. A dokumentumok szerint 1973 februárjában került megvásárlásra 1.500,- Ft-ért (ERDÉSZ 1973.).

A fonott sövénykerítéssel körbevett porta növényzete ugyancsak figyelmet érdemel. A lakóház mögött szilvás húzódik, legnagyobb részt apró szemű „nemtudom” fajtájú szilvafákkal. Régi fajtákat termő

12. kép

Disznóól Tiszabercelről (a szerző felvétele)

Fig. 12

Swinery from Tiszabercel (photo by the author)

13. kép

A rétközi porta gazdasági épületei

(a szerző felvétele)

Fig. 13

Farming buildings of the estate from Rétköz region (photo by the author)

14. kép

Árnyékszék (a szerző felvétele)

Fig. 14

Outhouse (photo by the author)

körtefák, meggyfák egészítik ki a gyümölcsöst, de láthatjuk itt a hajdani parasztporták elengedhetetlen fafajtáját, az eperfát is.

Bár nem gazdasági épület, de itt kell megemlítenem a portán álló, deszkából készült, nádtetős árnyékszéket („deszkabudít”) (14. kép). Rekonstrukció, hasonlóan az udvar közepén álló gémeskúthoz. Jelentőségét emeli, hogy ez a múzeumfalu területén található egyetlen hasonló célra használt különálló „népi építmény”. A porta átadásakor egy Nagyhalászból származó, szépen díszített kútágast láthatott a közönség, amely a jelenleg itt álló, rekonstruált gémeskút helyén állt (15. kép).

A Rétközben általánosan használt kerítésanyag volt a nád. A nádkerítés vagy nád-fal kerítés igen kis értékű, éppen az alapanyagként szolgáló nád mindenki által könnyen megszerezhető volta miatt (PÁLL 1987. 101.). Leginkább kertet, udvart kerítettek vele. Ezt mutatjuk be a múzeumfaluban a két rétközi porta elválasztására szolgáló kerítéssel (16. kép).

A paszabi földház

Eredeti környezetének megfelelően sövénykerítéssel körbevett dombon áll a Paszabról áttelepített földház, melynek fő érdekessége, hogy bár 1871-ben épült, mégis a korábbi évszázadok házfarmáját mutatja be. Ez az épület átmenet a kunyhó és a fennálló falú lakóházak között (BODNÁR–PÁLL 1993. 25.). Eleje 70–80 cm-re a föld felszíne alatt van, így falai kívülről nézve egészen alacsonyak. Hogy a belső tér használhatósága biztosított legyen, a nádtető belső oldalának egy részét is betapasztották, így a fal és a padlásdeszkák között íves kiképzés alakult ki (17. kép).

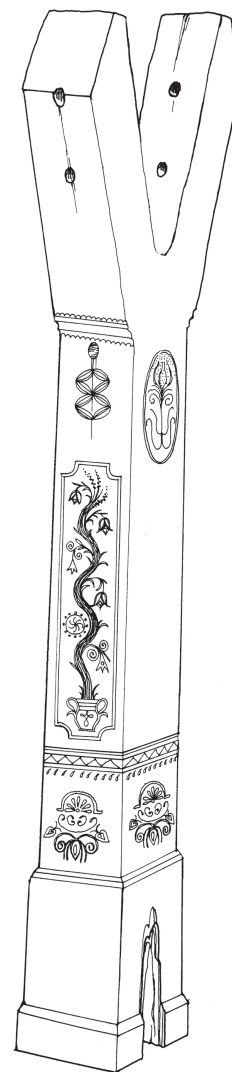
„A földházat 1871-ben Lukács János napszámos építette a korabeli, de már kiveszőben lévő földházak mintájára. Pedig akkoriban a tornácós házak már elterjedőben voltak. Lukács János ezzel a „visszapillantással” az előző századok népi építkezési módját örökítette meg számunkra. A paszabi földházat, bár középkori típusú, nem mondhatjuk primitívnek, mivel kitűnő minőségű fenyőgerendákat és deszkákat használtak fel az építéséhez. Nyilvánvaló, hogy a faanyagot a szomszédos Tiszabercel valamelyik fakereskedőjétől vásárolták. A földházat Lukács János leánya, Zsuzsanna (1871–1939.) örökölte, akit Sánta

15. kép

Díszített kútágas Nagyhalászból (Benke Zsolt rajza)

Fig. 15

Decorated well-sweep from Nagyhalász (drawing by Zsolt Benke)

16. kép

Nádkerítés a két rétközi porta elválasztásánál
(a szerző felvétele)

Fig. 16

Reed-fence dividing two estates from the Rétköz region (photo by the author)

17. kép

Paszabi földház (a szerző felvétele)

Fig. 17

Earth house from Paszab (photo by the author)

Károly (1862–1923.) földművessel 1891-ben kötött házasságot. Házasságukból öt leánygyermek született, akik közül Sánta Zsuzsanna (1895–1974.) haláláig ebben a házban lakott. (ERDÉSZ 1976.) (18. kép)

A földház kétosztatú, vályogfalú (döngölt föld), kazettás deszka mennyezetes, nádtetős, elől felső csonkatornyos. A helyiségek földpadozatosak, melyek egy lépcsőfokkal mélyebbek a külső szintnél. A bejárat és a padlásfeljáró a ház rövid homlokzatán van. Az 1870-es évek végén a házhoz építettek egy paticsfalú, nádtetős ólat (istállót). A konyha szabadkérményes, melynek alsó része vesszőfonatos, sár tapasztásos, a felső része deszkafalas. A konyhában, az északi oldalra gabonás vermet ástak. Az épület használatának utolsó évtizedeiben ezt krumpilisveremként használták. Ezt a földházat a Sóstói Múzeumfalú 1975-ben megvásárolta és 1977-ben Nyíregyháza–Sóstófürdőn helyreállította az eredeti állapotnak megfelelően.

Erdész Sándor egy korabeli kiszállási jelentésében a következőket írja a családról: „*Felkerestem a volt tulajdonos, Sánta Zsuzsanna testvérét, Gencsi Károlyné Sánta Erzsébetet (Paszab, Bercsényi u. 65. sz.), akitől kb. 50 db néprajzi tárgyat gyűjtöttem. Ezek a tárgyak korábban Sánta Zsuzsanna tulajdonában*

18. kép

Földház: Paszab, Táncsics M. u. 19. Bejárat részlet,
1963 (Erdész Sándor felvétele)

Fig. 18

Earth house: Paszab, Táncsics M. Street 19. Detail of the entrance, 1963 (photo by Sándor Erdész)

álltak és a földházban voltak elhelyezve. Gencsi Károlyné elmondotta, hogy édesapját Sánta Károlynak, édesanyját Lukács Zsuzsánnának hívták. Öt lány nőtt fel a pinceházban: Zsuzsánna, Borbála, Sára, Erzsébet (ő) és Mária. Zsuzsánna nem ment férjhez, övé maradt a ház. Édesanyja: Lukács Zsuzsánna egyedüli gyermek volt. Anyai nagyapja, aki a pinceházat építette: Lukács János volt, anyai nagyanyját pedig Bodnár Borbálának hívták. Paszab ref. lelkipásztora volt segítségünkre abban, hogy a családja adatait felderítsük. Ezek szerint: A pinceház Lukács Zsuzsánna születésekor már megvolt, tehát az 1860-as évek közepén épülhetett. Ezt a dátumot támasztja alá, hogy a felhasznált építőanyag (vályog, gyalult fenyődeszka mennyezet, fenyő mestergerenda) ebben a tájban terjedt el a paraszti építkezéseknél.” (ERDÉSZ 1976.)

Kiss Lajos néprajzkutató 1936-ban megjelent munkájában részletesen bemutatta a földházat és annak berendezését: „A paszabi földházak közül kettő bogárhátú ház volt, vagyis olyan, melynek fala 120–150 cm magasan kilátszott a földből, de padlása nem volt. Az egyik, a Sánta Károlyné háza ma is meg van. A part, melybe be van ásva, annyira finoman emelkedik, hogy a ház elején észre sem lehet venni a földben lételet, úgy látszik, mint ha föld feletti volna. Az ablakos végén tűnik ki, hogy földházban vagyunk, mert az ablakok alig 30 cm-re vannak a föld színétől. Sántáné elmondta, hogy mikor megvették a telket 1880-ban, az első telet a ház helyén, kúpban összehúzott nád között húzták ki. Először a pítar készült el 1881-ben, a következő évben a ház (szoba), majd a kamrát később, 1885-ben toldották mellé. Földbe ásott burgyé volt. Mind a két helyiség padlás nélkül, jóval később emelték a falat a mai magasságúra és akkor csinálták a padlást. A ház fala vályogból van rakva. Belső magassága így lepadlászolva 220 cm. A szobabelső hosszúsága 438 cm, szélessége 385 cm.

A pítar 263x385 cm méretű. Bal kéz felől van 50 cm magasan a 64 cm széles tüzelőpadka, északi végén újabban élére állított két téglán vas főzőlap. Régebben háromlábban főztek. A tüzelőpadkáról fűtik a kemencét. A padka felett 148x230 cm méretű gúlaszerűen szűkülő szabadkémény vezet ki a füstöt. A pítar többi része lepadlászolt. A jobb kéz felőli falban 50 cm hosszú vakablak különböző apró tárgyak tartására szolgál.” (Kiss 1936. 87–88.) (19. kép) Régen a szabadkéménybe közfát, rudat helyeztek el, melyre felrakták a disznóhúst füstölödni. Mi csak a rudat állítottuk helyre.

Körben a konyha falán színes, kézzel festett virágmintás, hullámvonalas díszítés látható. Ezt a motívumot festékbe mártott ujjal vitték fel az asszonyok,

19. kép

Sárpadka vasháromlábval (a szerző felvétele)

Fig. 19

Mud bench with iron tripod (photo by the author)

20. kép

Pítvar részlete kézzel festett virágmintával (a szerző felvétele)

Fig. 20

Detail of interior foreground with hand-painted flower pattern (photo by the author)

21. kép

Szobabelső a paszabi házban (a szerző felvétele)

Fig. 21

Room interior in the Paszab house
(photo by the author)

22. kép

Kamrarészlet sárhajóval (a szerző felvétele)

Fig. 22

Detail of larder with mud-boat (photo by the author)

mivel a falfestés asszony munka volt (BODNÁR 2014. 270.). Ez – a vidékünkön szokatlan megoldás – egyidős az 1871-ben emelt épülettel. Bár a falat az évtizedek során többször átmeszelték fehérre, mi a felkutatott eredeti állapotot állítottuk vissza (20. kép).

A pitvar berendezése a mai múzeumfaluban főleg konyhai eszközökből áll. A bal sarokban lévő nyitott stelázsín cserépcsuprok és vizeskorsók, szűrőtál, zománcos főzőedények találhatóak. A szemközti kisszekrényen a régi háztartások elmaradhatatlan eszközei, a mángorló és a szapuló láthatók. A gerendáról jellegzetes pataki virágos tányérok, cserépcsuprok, nyárfából faragott fatálak, a házigazda fenőszíja és más eszközök lógnak. Az ablak előtti sarokban a szobából kiszorult geometrikus díszítésű ácsolt láda (eredetileg az eladó lány stafírunghjának tárolására szolgált) áll, mely a tulipános ládák megjelenésével funkcióját veszítve élelmiszer és gabona tárolására szolgált (VÖ. BODNÁR 2014A. 296–305.)

A szoba a benne élők szegényparaszti életmódjáról árulkodik. Berendezését már az 1930-as évekből ismerjük (Kiss Lajos néprajzkutató rajzokkal illusztrált cikket írt a megye földházairól), s az épülettel együtt megvásárolt bútorokat ennek alapján tudtuk elhelyezni (KISS 1936. 87–88.). A bal

sarokban sárból készült vesszőváz, „háromkenyeres” búboskemence szolgált a helyiség melegítésére. Padkája rongypokróccal letakart ülőalkalmatosság. A szoba egyszerű bútorai közé tartozik a két ágy, asztal, karosláda, a székek és a menyasszony hozományához tartozó, ruhák tárolására szolgáló ládák. Ezeket jól kiegészítik és színesebbé teszik az ún. törökmintás ágyterítők, a szedett mintájú abrosz és a díszes törülközőtartó (21. kép). Ennek az épületnek a berendezése a legegységesebb, mivel Erdész Sándor néprajzkutatónak az 1970-es évek elején sikerült megvásárolnia az eredetileg benne lévő valamennyi bútordarabot, textíliát, viseletet.

Az épülethez később toldott paticsfalú kisebb helyiség eredetileg istállóként szolgált egyetlen tehén számára. Később kamraként használták, melyben néhány gazdasági szerszám fért el. Idővel idekerült a már említett sárhajó, amely elé lovat fogtak, s úgy húzták. Jelenleg a házban élő család kiegészítő foglalkozásként üzött tevékenységét, a kosárfonás munkamenetét és eszközeit

mutatjuk be ebben a helyiségben. A félkész darabok mellett különböző méretű, formájú kosarak reprezentálják a természetben található anyagok hasznosításának lehetőségeit (22. kép).

A nagyhalászi magtár

A matolcsi szárazmalom mellett áll a hatalmas méretű deszkamagtár, melyet Nagyhalászból telepítettünk át a Sóstói Múzeumfalu gyűjteményébe. Néhány épületünkért – a szabályok kedvéért, meg hogy ne tegyük ki támadásnak az eredeti tulajdonost az épület elkótyavetyélése miatt – csupán névleges összeget kellett fizetnünk, ezek egyike éppen a nagyhalászi deszkamagtár (PÁLL–BODNÁR 2007. 57.). Az eredetileg deszkapadlós (most letéglázott), cseréptetős, négy nagy deszkaajtóval ellátott épület a kisvasút állomása közelében állt, s gabonamagtárnak használták. Áttelepítése előtt a helyi ÁFÉSZ takarmányboltot működtetett benne. Az épület az 1920-as években épülhetett, s a Nyírvidéki Kisvasút tulajdonában volt, amire az ajtó fölött látható táblácska utal, s a szállításra váró termények tárolására szolgált. A két hosszanti oldalán lévő széles eresz alá szekerekkel is be lehetett állni. Az épület emeleti része szintén gabonátárolásra szolgált. Falépcső vezetett a dupla fadeszka borítású padlásra. Az adminisztrációs munkavégzésre alkalmas irodát a földszinti rész egyik sarkában alakították ki. Napjainkban az épület különböző rendezvények helyszínéül szolgál (23. kép).

23. kép

A nagyhalászi deszkamagtár épülete a Sóstói Múzeumfaluban (a szerző felvétele)

Fig. 23

Building of the plank granary from Nagyhalász in the Sóstó Museum Village (photo by the author)

A nagyhalászi „kalapos” deszkaraktár története

Az előadás után ismertem meg Kropkó András nagyhalászi lakos visszaemlékezését a raktár történetéről, amelyet fontosnak tartok a tanulmányomhoz csatolni.

„Tudomásom szerint 1928-ban építette a Diamont (FUTORA) terményfelvásárló cég, a terület a vasúté volt. A vasút úgy járult az építkezéshez, illetve úgy engedélyezte, hogy 25 év elteltével az Ő tulajdona lesz a raktár. Az 5 és a 10 tonna súlyú vasúti kocsik berakását közvetlen a déli oldalon lévő treppen keresztül rakodták be, illetve ki. Az ún. iparvágány addig üzemelt, amíg a közúti forgalom gazdaságosabbá válása eredményesebbé tette a szállítást, mivel nem kellett az árut átrakni. Így a közúti szállítás gyorsabb és olcsóbb lett!

Az 1930-as években még két darab hasonló raktár épült a településen. Ezek ugyan deszkából készültek, de méreteiben és szerkezeteiben eltérőek voltak az előbbinél. Pl. csak egyik oldalon volt nyitott trepper. Az alsó padozata sem padló volt, hanem beton, a deszka oldalak belső részét 110 cm magasan téglalábazat erősítette, amely 30 cm vastag volt. Ezek a raktárak általában ömlesztett áruval voltak megrakva, kiszállításuk egyszer történt évente. Ez a két raktár a jelenlegi Rózsaközön volt, a forgalomtól kieső részen és be voltak kerítve, ezért kevesebb esemény történt körülöttük. Jelentéktelenebbek voltak az előző raktárnál.

De térjünk vissza a vasút melletti deszkaraktár mozgalmas történésehez. Olyan forgalmas helyen volt, hogy bármely irányból érkezőnek útba esett. A településen ritka volt az olyan porta, ahol

tehenet nem tartottak. Mivel a tehéntartóknak felesleges tejkészletük lett, melyet esténként a településen lévő tejszarnokba szállítottak. A tejszállítást általában a kamaszokban lévő fiatalok (lányok, fiúk) végezték gyalog, vagy a tehetősebbek kerékpárral. Mivel a raktár útba esett, sőt fedelet is biztosított a csapadék ellen, így adott volt a találgatás ideális voltának. De nem csak találgatás szövegdtek a raktár téglával burkolt treppjén, hanem közéleti és politikai eseményekben is bővelkedett. Az 1948-as választások kampányait is itt rendezték a pártok. A mindennapokon is megvolt a treppék felosztásának szabálya. A déli oldalon folyt az „icikelés”, ami egy vonalra történő pénzdobálást jelentett. A fiatalok a megrajzolt vonalra 3 méterről pénzt dobtak, s akié a legközelebb esett, az dobhatta fel az érméket, s ami „írás” oldalra esett, azt megtarthatta, a maradékot a második dobhatta fel és így tovább. Az északi trepp a kártyázóké volt. Előfordult, hogy nagy eső esetén innen nézték a labdarúgó mérkőzést is.

Egy időben a raktár előterén volt a zöldség és baromfi piac is, mivel az nem volt elkerítve. A rendes vándor körhintás (ringispíres) ott állította fel a körhintát és a céllövöldét. Egyben társasági, sőt politikai események sokaságának volt kitéve. Egyik alkalommal, mikor a labdarúgó meccsre mentem, esett az eső. A raktár treppjén már sokan voltak, főleg idősebb emberek, mivel a meccs még nem kezdődött el én is oda mentem. Szerettem az idősek beszélgetéseit hallgatni (vicceltek, ugratták egymást, politizáltak).

De a közéleti szinterről térjünk vissza a hétköznapokra a raktárral kapcsolatosan. A raktár felső szintjén általában napraforgót tároltak. A leleményesebb srácok úgy szereztek szotyolát (magot), hogy a treppet tartó oszlop, mely a főgerendához csatlakozott a csatlakozás pontjánál kis rést készítettek (cigányfűróval) de csak akkorát, hogy a kalapács ütésre vékonyan csordogáljon a mag, mert ha nagy volt a rés és kifolyt a mag nagy mennyiségben, bűnjelet hagytak volna maguk után, és a rést is megszüntették volna a tulajdonosok. Csak kis mennyiségben kopácsoltak ki egy-két zsebbel, de ezt megismételték naponta. Vigyázni kellett arra, hogy meg ne lássa valaki a ténykedést, sok portyázási időt kellett eltölteni a sikerért.

A raktárak fertőtlenítését minden évben elvégezték. Körültekintő takarítást és meszelést végeztek, utána jött az engedélyezett fertőtlenítő szerek kijuttatása. A meszelés eleinte meszelővel, később háti permetezővel történt. Meszelést követően szintén permetezővel történt a fertőtlenítés. A rágcsálók ellen méreggel védekeztek egyszer egy évben, fertőtlenítéskor. Évközben a kialakított macska lyukon a macskák végezték ezt a feladatot.

1945 után a Terményforgalmi Vállalat használta, 1962-től a Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat. Lebontás előtt két vagy három évig a nagyhalászi ÁFÉSZ üzemelte. A Terményforgalmi idején általában a kistermelők terményfeleslegét vásárolta fel (terménygabona, takarmánygabona, bab, kukorica, napraforgó), a felvásárolt áruféleségek azonnali kifizetést nyertek. A Gabonaforgalmi időszakában a felvásárlást inkább az eladás (értékesítés) váltotta fel, takarmánygabona, kukorica, korpá és különböző tápok értékesítése történt. A raktár forgalma ekkor volt a legnagyobb, naponta több száz vásárló kereste fel a raktárt, mivel rengeteg jószágot neveltek a településen, (ló, tehen, sertés, baromfi, nyúl, birka, kecske). A Nagyhalászban élő, főleg idősebb korosztálynak nagyon hiányzik a jellegzetes, különleges, sok eseménynek helyet adó „kalapos deszkaraktár”. Személyemhez is sok történés, esemény, siker, kudarc és élmény fűződik.”²

---

² Köszönetet mondok a személyes hangvételű visszaemlékezésért Kropkó András (1935. január 31.) nagyhalászi lakosnak, aki a raktár vezetője volt 1957-től 1960-ig és 1969-től 1986-ig!

Irodalom

BODNÁR 1980.

Bodnár Zsuzsanna: Egy kárpátukrán falu lakáskultúrája. [Housing Culture of an Ukrainian Village in Zemplén.] *HOMÉ* XIX. 1980. 329–352.

BODNÁR 1985.

Bodnár Zsuzsanna: Lakásbelső a Sóstói Múzeumfaluban. *SzSzS* XX: 3. 1985. 22–28.

BODNÁR 2009.

Bodnár Zsuzsanna: Emlékképek... A Sóstói Múzeumfalú időszak kiállításai 1990-2009. In: Ahol visszafordul az idő kereke... Írások a Sóstói Múzeumfalú 30 évéről. Szerk. Páll István. A Múzeumfalú Baráti Köre, Nyíregyháza–Sóstófürdő 2009. 35–74.

BODNÁR 2010.

Bodnár Zsuzsanna: A paraszti világ tárgykultúrája. Dr. Erdész Sándor néprajzkutató tárgyi gyűjtéseinek tükrében (1960–1986). [Material culture of the peasantry. In the mirror of the objects collected by Sándor Erdész ethnographer (1960–1986).] *NyJAMÉ* LII. 2010. 153–184.

BODNÁR 2014.

Bodnár Zsuzsanna: Lakótér. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Szerk. Ratkó Lujza. Jóna András Múzeum, Nyíregyháza 2014. 255–279.

BODNÁR 2014A.

Bodnár Zsuzsanna: Bútorok. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Szerk. Ratkó Lujza. Jóna András Múzeum, Nyíregyháza 2014. 295–333.

BODNÁR–PÁLL 1993.

Bodnár Zsuzsanna – Páll István: Sóstói Múzeumfalú. A Sóstói Múzeumfalú állandó kiállításainak vezetői 2. Sorozatszerk. Páll István. A Múzeumfalú Baráti Köre, Sóstófürdő 1993.

BODNÁR–SZABÓ 2004.

Bodnár Zsuzsanna – Szabó Sarolta: Hagyományos életmód Dombrádon. *SzSzBSz* XXXIX: 2. 2004. 142–153.

ERDÉSZ 1969.

Erdész Sándor: Szakvélemény a Beszterec, Kossuth u. 47. sz. alatti lakóházról. Kézirat a Sóstói Múzeumfalú irattárában.

ERDÉSZ 1973.

Erdész Sándor: Paszab, tengerikás és Tiszatelek, galambház építési és bontási tervdokumentációja. Törzsszám: Nyh-25/73. Nyíregyháza. Kézirat a Sóstói Múzeumfalú irattárában.

ERDÉSZ 1974.

Erdész Sándor: A besztereci ház berendezési terve. Kézirat a Sóstói Múzeumfalú irattárában.

ERDÉSZ 1975.

Erdész Sándor: Kék, istálló. Felmérés és helyreállítás. Tsz.: 14-0/75. Nyíregyháza. Kézirat a Sóstói Múzeumfalú irattárában.

ERDÉSZ 1976.

Erdész Sándor: Paszab, lakóház rekonstrukciós terv. Nyíregyháza – „Sóstói Múzeumfalú”. Helyreállítási dokumentáció. Kézirat a Sóstói Múzeumfalú irattárában.

KISS 1936.

Kiss Lajos: Földházak Szabolcsvármegyében. *Néprajzi Értesítő* XXVIII: évf. 1–4. 1936. (1937) 72–91.

- KISS 1961.
Kiss Lajos: Régi Rétköz. Akadémiai Kiadó, Budapest 1961.
- KISS 1985.
Kiss Lajos: Lakásbelső a régi Rétközben. *SzSzSz* XX: 3. 1985. 29–34.
- MORVAI 1969.
Morvai Judit: Szakvélemény a Beszterec, Kossuth u. 47. sz. alatti lakóházról. Kézirat a Sóstói Múzeumfalú irattárában.
- NYÁRÁDY 1938.
Nyárády Mihály: A Rétköz régi halászata. [Die alte Fischerei des Rétköz.] *Ethnographia* XLIX. 1938. 156–174., 380–394.
- NYÁRÁDY 1940.
Nyárády Mihály: Halászat – kutyával. *Néprajzi Értesítő* XXXII: 1–2. 1940. 203.
- NYÁRÁDY 1941.
Nyárády Mihály: Az igazi pákász. *Debreceni Szemle* XV: 156. 1941. május 5. 101–109.
- PÁLL 1987.
Páll István: Szabolcs megye népi építkezése a XIX. század közepén. A Magyar Népi Építészeti Archívum Kiadványai 2. Szerk. Balassa Iván. Szentendre 1987.
- PÁLL–BODNÁR 2007.
Páll István – Bodnár Zsuzsanna: Sóstói Múzeumfalú. A Sóstói Múzeumfalú állandó kiállításainak vezetői 2. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Sorozatszerk. Páll István. Nyíregyháza–Sóstófürdő 2007.

BODNÁR ZSUSZANNA

Sóstói Múzeumfalú
Nyíregyháza–Sóstófürdő
H–4431 Pf. 1.
e-mail: drbodzs@t-online.hu

Traditions of the folk life in Rétköz presented by objects and buildings in the Sóstó Museum Village

Sóstó Museum Village of Nyíregyháza is the largest regional open-air museum in Hungary. On the 7.5 hectares large territory visitors can see dwelling, farming and community houses of five ethnographic regions (Szatmár, Rétköz, Nyírség, Nyíri Mezőség and Bereg).

Until the 1920s-30s the Rétköz was hardly known as an ethnographic region. This situation changed as a result of several studies written by Lajos Kiss and Mihály Nyárády who dealt with ethnographic values of Rétköz. They also collected significant objects that supplemented the interiors of our buildings from the region. In the course of his research conducted from the 1960s, ethnographer Sándor Erdész chose, surveyed and recorded buildings from the Rétköz that were moved to the Museum Village. He also collected objects and in 1979 opened to public our museum village that, at that time, consisted of five estates.

Rétköz is a 8.056 hectares large territory in the north-west of Szabolcs-Szatmár-Bereg County, bordered by the Tisza and Lónyai Channel, including a relatively small number of

settlements (28) from Vencsellő up to Tuzsér. Until the late 19th century, the drainage of the land, people of the region made their living from the meadows, their activities were animal farming, fishing and reed-cutting.

There are two estates from the Rétköz in the Museum Village. One of them is a three-part dwelling building from Beszterec originally constructed in 1812, and a much larger stall in front of it. To-date, among the farming buildings of Rétköz this stall is the most important one. Intensive animal keeping explains why the stall was usually bigger than the dwelling house. This building was brought to the Museum Village from the Kék. The structure of the building is barn+stall+cowshed. It was constructed out of adobe, had gable roof made of reed. Peasant estates always included swinery, the latter was brought from Tiszabercel. The wickerwork maize barn got to our collection from Paszab. Among the smaller buildings the round, multilevel pigeon house covered with tiles of wood is especially sophisticated. Originally it was used in Tiszatelek. On the occasion of opening the estate in the Museum Village, visitors could see a nicely decorated well-sweep coming from Nagyhalász. It was exhibited on the place of the reconstructed pole-well presently standing at the spot.

Field-house from Paszab is situated, according to its original environment, on a hill surrounded by hedgerow. This is a transition between huts and dwelling houses with elevated walls. The room evidences the poor peasant way of life of its inhabitants. Its furniture is known starting from the 1930s, so we could place pieces of furniture acquired together with the house according to this information.

Huge granary built of planks got to the collection of the Sóstó Museum Village from Nagyhalász. This building originally had plank floor, tiled roof and four large plank doors. It stood close to the railway station and was used as granary.

Zsuzsanna Bodnár

Sóstó Museum Village
Nyíregyháza–Sóstófürdő
H-4431 Pf. 1.
e-mail: drbodzs@t-online.hu

